

Obr. 4: Rub československej päťkorunáčky tvaru A/1 z roku 1945 navrhnuté Charlesom Meronkim. Ide o zrejmy inšpiračný zdroj využitý I. I. Dubasom pri nerealizovanom kreslenom návrhu rubu stokorunáčky vzor 1953 datovanom 20. 1. 1953.

Obr. 5: Lice severokórejskej bankovky v hodnote 1 won z r. 1947 s medailónom a postavami využitými I. I. Dubasom na nerealizovanom kreslenom návrhu na lice stokorunáčky vzor 1953 datovanom 24. 1. 1953.

Obr. 6: Lice realizovaného kresleného návrhu I. I. Dubasova na stokorunáčku vzor 1953 datovaného 6. 2. 1953

oboch stranách rube, ktoré je dokonca omnoho výraznejšie ako na líci, opakovanie trestných vyhrážok, roku vydania a do určitej miery i číslovania (ktoré má však na návrhoch aj identifikačnú funkciu) však vnucujú otázku, či je archívne označenie jedného návrhu za líc a druhého za rub správne. Približne rovnaká dominantnosť oboch obrazov a modrá vedúca farba návrhu údajného rubu vybočujúca zo systému farebnosti definitívnej podoby monochromatických bankoviek (rad - 1, 10 a 100 Kčs hnedá, 3 a 25 Kčs modrá, 5 a 50 Kčs zelená) naznačuje, že môže ísť v skutočnosti o dve nepoužité alternatívne riešenia licnej strany stokorunáčky. Túto hypotézu podporuje aj časová postupnosť návrhov - "modro-okrový" návrh z 20. januára ešte vybočuje z uvedeného farebného systému, zatiaľ čo "okrový" návrh z 24. 1. už korešponduje s farebnosťou definitívnej podoby bankovky (ružovkastá farba medailónu sa na definitívnej podobe prenáša do oválnej ružice v pozadí slovných vyznačení hodno-

ty). To zároveň umožňuje vysloviť aj hypotézu, že na návrhu z 20. januára si autor ešte len ujasňoval systém farebnosti budúcej navrhovaných štátoviek a bankoviek.

Oba návrhy sú pozoruhodné aj z kompozičného hľadiska. Návrh (rubu) z 20. 1. 1953 viditeľne opakuje kompozičnú schému rubu 5-korunáčky tvaru A z roku 1945 navrhutej Charlesom Meronkim (obr. 4). Stuha s nápisom REPUBLIKA ČESKOSLOVENSKÁ je na nerealizovanom návrhu transformovaná do pásu s názvom emisnej banky. Tvar štítu s malým štátnym znakom ČSR je štítu na päťkorunáčke viac ako podobný. Číslice 5 na bokoch štátneho znaku nahrádza na stokorunáčke slovné vyznačenie hodnoty a gilošový pás v ich pozadí nahrádzajú okrové hodnotové číslice 100 v podlači. Kompozičnú analógiu ratolestí možno vidieť v stuhe s trestnou vyhrážkou. Inšpirovanie sa rubom staršej československej štátovky však do istej miery podporuje možnosť, že tento návrh bol ozaj myslený ako návrh rubu, zhodne z jeho označením v archíve Goznak.

Návrh z 24. januára 1953 zasa nápadne pripomína kompozíciu bankoviek po 1. 5, 10, 50 a 100 wonoch vzoru 1947 (obr. 5) navrhnutých a vytlačených v Goznaku pre Centrálnu banku severnej Kórey zhruba rok pred vyhlásením dnešnej KĽDR (12.9.1948). Ide hlavne o centrálnu uloženie ležatej vodorovného oválu s postavami kórejského roľníka a robotníka. Nápadnú zhodu vidieť aj v riešení rámika oválneho medailónu, ktorý vstrede horného okraja a na bočných okrajoch prechádza na kórejských bankovkách i na nerealizovanom návrhu do nenápadných rozvilín a rastlinného dekóru. Väzba na tieto kórejské bankovky, najmä vyšších hodnôt, je však voľnejšia ako medzi návrhom z 20. januára 1953 a rubom päťkorunáčky tvaru A z roku 1945.

Návrhy ostatných štátoviek a bankoviek vzoru 1953 síce nie sú s výnimkou návrhu definitívnej podoby stokorunáčky (6. 2. 1953) kódovane datované (c. f. ŠUSTEK 1998, s. 51-52, obr. 27-32), ale časový odstup medzi nerealizovaným návrhom I. I. Dubasova na stokorunáčku z 24. 1. 1953 a jeho realizovaným návrhom z 6. 2. 1953 (obr. 6) (pozn. realizovaný návrh 100 Kčs I 1953 bol nesprávne pripísaný S. Pomanskému na základe preukázateľne mylnej písomnej informácie, c. f. ŠUSTEK 1997, s. 81, obr. 1, BAJER 1999), ako aj spracovanie realizovaného návrhu líca 100-korunáčky na základe kompozičnej schémy prevzatej z líca trojrubľovej štátovky z roku 1938 (ŠUSTEK 1997, s. 85, obr. 8) a postupné, čoraz voľnejšie odvodzovanie návrhov líca 50- a 25-korunáčky z tejto schémy ukazuje, že v januári a na začiatku februára 1953 postupne kryštalizoval názor vedúceho ateliéru Goznak I. I. Dubasova, na koncepciu stvárnenia líca navrhovanej emisie československých bankoviek po 25, 50 a 100 Kčs. Príznačné je aj to, že návrhy líca 50- a 25-korunáčky podľa tejto schémy už spracovával jeho vtedajší podriadený S. Pomanskij. Ak je naznačená hypotéza pravdivá, možno oba nerealizované návrhy z uvedených dôvodov považovať skôr za podrobne rozpracované študijné kresby, ako za samotný návrh stokorunáčky.

Existencia týchto návrhov na stokorunáčku ďalej ukazuje, že napriek značnému časovému tlaku na celú zákazku (pôvodný termín dodávky vytlačených štátoviek a bankoviek bol 5. 4. 1953 pričom tlač bankoviek nebola v priamo v Goznaku objednaná skôr ako začiatkom decembra 1952 - c. f. JIRÁSEK & ŠŮLA, 1992) sa návrhom štátoviek a banko-

viek venovala pomerne značná pozornosť. I keď s ohľadom na mimoriadnu časovú tieseň všetky štátovky a bankovky vzoru 1953 používajú kompozičné riešenia prevzaté zo starších sovietskych i zahraničných papierových platidiel, ktoré v Goznaku vznikli, možno výtvarnú stránku týchto štátoviek a bankoviek hodnotiť za maximum dosiahnuteľné v daných podmienkach.

Literatúra

BAJER, J., 1999: Papirová platidla Československa 1919-1993, České republiky, Slovenské republiky 1993-1999. Praha.
JIRÁSEK, Z., ŠŮLA, J., 1992: Velká peněžní loupež v Československu 1953 aneb 50:1, Praha.
ŠUSTEK, Z., 1997: Neznámi autori československých papierových platidiel

z rokov 1944, 1953 a 1961. Numizmatika, 15: 80-89.

ŠUSTEK, Z., 1998: Neznáme návrhy československých vojenských poukázok z roku 1944 a štátoviek a bankoviek vzor 1953. Numizmatika, 16: 40-64.

Zbyšek Šustek

Pramene

Obrazová dokumentácia v archíve kombinátu GOZNAK, Moskva.

100 Kčs vzoru 1961 z tiskárny Goznak v Moskvě

100 Kčs vzoru 1961, sériové písmeno D, bankovní vzor s perforací SPECIMEN.

Od vzniku prvých štátoviek samostatného československého štátu v roce 1919 až do súčasnosti byly tuzemské štátovky a bankovky tištěny v mnoha tuzemských i zahraničních tiskárnách¹⁾. Většinu zakázek na našich papírových platidlech provedla po svém založení v roce 1928 několikrát přejmenovaná ceninová tiskárna v Praze (dnes Státní tiskárna cenin, s.p., dále jen „STC“), přesto však zůstával nemalý podíl zahraničních ceninových a tuzemských obchodních tiskáren.

Na většinu platidel jsou firmy výrobců (názvy tiskáren) uvedeny, zpravidla pod dolním rámcem na lící nebo rubové straně. V některých případech sice štátovky a bankovky signovány nebyly, ale příslušné emisní instituce jejich výrobce zveřejnily nebo je bylo možné zjistit z jiných pramenů. V ojedinělých případech (např. poukázky s letopočtem 1944) nebyl výrobce oficiálně zveřejněn, avšak badatelé v oboru notafílie je dokázali vyvodit, např. podle stylu provedení nebo řezu (typu) písmen a číslic použitých číslovačů.

Bezpochyby lze konstatovat, že míra poznání tuzemských bankovek českými a slovenskými notafilisty, reprezentovaná zejména známou Sémovou monografií, Bajerovým katalogem a odbornými články v českých a slovenských periodikách, je dosti vysoká. Přesto však existuje ještě nejméně jeden případ, kdy výrobce bankovky není dosud znám, či přesněji řečeno, obecně známý údaj není z objektivních důvodů správný. Je to případ bankovek Státní banky československé (dále jen „SBČS“) 100 Kčs vzoru 1961 (Bajer 98) se sériovým písmenem D, vytištěných v letech 1964 a 1965 státní tiskárnou Goznak v Moskvě, tehdejší Sovětském svazu. Tato informace byla až do 22.10.1998 předmětem utajení.

Jako výrobce celého nákladu 100 Kčs vzoru 1961 je přitom v dostupných pramenech uváděna STC. Je to logické už proto, že je jako výrobce uvedena pod dolním rámcem na lící straně všech vytištěných bankovek. Je to postup přinejmenším neobvyklý, i když maximálně úsporný, neboť umožnil tisk bez jakýchkoliv úprav rytin, filmů či tiskových forem. Tisk se uskutečnil na identický papír

(dodávány i do STC ze SSSR), z tiskových desek dodaných STC a s číslovačem téhož typu. Prostor pro nalezení významných odchylek a vyvození souvislosti tak notafilisté neměli. Dobový záznam konstatuje, že „barva se jeví tmavší, finesy klasů a kárování není tak čitelné jako naše série“. Ani dnešní zběžnou prohlídkou exemplářů se nepodařilo nalézt jiné významné rozdíly.

Důvodem tisku 100 Kčs vzoru 1961 v SSSR byla nedostatečná výrobní kapacita STC, související s velkou výrobní aktivitou v šedesátých letech (tisk štátoviek 3 a 5 Kčs a bankovky 25 Kčs s novým státním znakem, příprava a tisk bankovek 10,50 a 100 Kčs nových vzorů hlubotiskovou technikou). Produkce hlubotiskových emisí se oproti roku 1962 v letech 1963-1966 zvýšila na cca 120 %. Potřeba SBČS však na rok 1964 představovala cca 150 % a na rok 1965 cca 180 % produkce oproti roku 1962. Potřeba SBČS se i v následujících letech zvyšovala a např. v roce 1970 představovala cca 205 % produkce roku 1962. Pokud měl být tisk československých bankovek v zahraničí jen dočasným řešením, musela být produkce STC podstatně zvýšena, nejprve přechodem na suchý hlubotisk umožňující zvýšení počtu cedulí na archu (u stokorun z 20 na 24 cedulí) a později i výkonnějším strojovým zařízením.

Zakázka SBČS moskevskému Goznaku na tisk 100 Kčs vzoru 1961 byla rozložena do dvou dodávek, vždy na podzim let 1964 a 1965. První dodávka byla vypravena 5.11.1964 a obsahovala 500 beden po 50 svazcích (1 svazek=1.000 kusů), tedy po 50.000 kusech v nominální hodnotě po 5.000.000 Kčs. Celkové množství 25.000 svazků tak představovalo 25.000.000 kusů bankovek v nominální hodnotě 2.500.000.000 Kčs. Druhá dodávka byla vypravena 3.9.1965 a obsahovala 517 beden rovněž po 50 svazcích, celkové množství 25.850 svazků tak představovalo 25.850.000 kusů bankovek v nominální hodnotě 2.585.000.000 Kčs. Nejistěné množství dalších beden pak obsahovalo bankovky dodané jako náhrada za chybotisky.

Na první dodávku bylo použito sérií a čísel D01-D25 000001-999999, na druhou dodávku D26-D40 000001-999999, D61-D70 000001-999999 a D54 000001-850000. V dodávkách bylo zřejmě zjištěno velké množství chybotisků, neboť Goznak dodal jako náhradu za ně dalších téměř šest milionů kusů bankovek sérií a čísel D46-D50 000001-999999, D51 000001-797000, D52 000001 a D53 000001.

Tolik stručná informace o tisku části nákladu bankovek 100 Kčs vzoru 1961 v SSSR. Dosud nezveřejněná skutečnost může být pro notafilisty podnětem pro nalezení možných typických tiskových odchylek na exemplářích se sériovým písmenem D.

Pokud jde o typizaci 100 Kčs vzoru 1961, bankovky existují především ve dvou vydáních. První vydání je „původním“ tiskem z let 1962-1987 (Bajer 98 a,b,c) a druhé vydání „obnoveným“ tiskem z let 1990-1992 (Bajer 98d,e), následujícím po rozhodnutí o předčasném stažení 100 Kčs vzoru 1989. Obě vydání se liší zejména typem vodoznaku. Zatímco první vydání bylo tištěno na papír